

Доценко О. Л.,
доцент кафедри української мови,
кандидат філологічних наук, доцент
(Національний університет «Києво-Могилянська академія»)

Шутенко С. В.,
завідувач кафедри мовної підготовки
(Національна академія внутрішніх справ)

ПІДГОТОВКА ЛІНГВІСТІВ-КРИМІНАЛІСТІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Із-поміж актуальних напрямів прикладної лінгвістики особливої ваги нині набуває лінгвоекспертологія – напрацювання теоретичних засад та розроблення практичних методик юридико-лінгвістичних експертиз різного типу. Зумовлено це, зокрема, тим, що упродовж тривалого періоду росія веде проти України гібридну війну, складником якої є публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, інформаційна агресія, яку чинне законодавство кваліфікує як кримінальні правопорушення, а їх розслідування потребує пильної уваги лінгвістів. Фахівців-мовознавців дедалі частіше залучають до аналізу пропагандистських текстів, закликів до протиправних дій, інших мовленнєвих правопорушень. Утім, нині спостерігаємо визнання небезпеки російської пропаганди та її поширення не лише в Україні, а й у Європі, засвідчене Резолюцією Європейського Парламенту щодо дезінформації та історичних фальсифікацій Росії для виправдання її агресивної війни проти України (2024/2988(RSP)), а отже, мусимо вибудувати систему протидії інформаційній складовій гібридної війни й усвідомлювати, що країна-агресор продовжує удосконалювати маніпулятивні технології впливу і на українців, і на європейців. У такій ситуації важливою видається організація системи підготовки лінгвістів, спроможних оцінювати тексти щодо наявності в них складу вербального злочину. Зауважимо, що нині в Україні «судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань» [8]. Саме фахівці останньої категорії з 2022 року активно виконують лінгвістичні дослідження текстів із закликами до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, виправдовуванням, визнанням правомірною, запереченням збройної агресії росії проти України, глорифікацією її учасників тощо. Тому постає проблема підготовки й атестації експертів-лінгвістів до такої діяльності не лише державними спеціалізованими установами, їх територіальними філіями, експертними установами комунальної форми власності, а й закладами вищої освіти, які апробують програми навчання фахівців із прикладної лінгвістики, у яких передбачене й викладання дисциплін, зорієнтованих на опанування методик проведення лінгвістичних експертиз. Підготовку фахівців, обізнаних із правовими засадами організації та виконання судових експертиз, де об'єктом дослідження стають мовні феномени, здійснюють здебільшого в межах філологічних освітніх програм, а до викладання дисциплін юридико-лінгвістичного циклу залучають дипломованих філологів, які водночас є й практиками-експертами. Усе це, безумовно, засвідчує запит суспільства на підготовку фахівців, спроможних розслідувати вербальні злочини, адекватну реакцію закладів освіти на такий запит і бажання й можливість його задовольнити через розроблення й реалізацію програм підготовки експертів-лінгвістів. Проте нині можемо окреслити й проблеми, які вже стали очевидними і розв'язання яких лише сприятиме якісній підготовці лінгвістів-експертів.

По-перше, варто звернути увагу на відсутність уніфікованих програм підготовки закладами вищої освіти фахівців для виконання лінгвістичних експертиз. Свідченням цього є близько десятка різних назв дисциплін, зорієнтованих на практичну підготовку лінгвістів-експертів. На це звертали увагу Ю. Браїлко та Н. Кисла, зауважуючи, що «у різних освітніх програмах передбачено курси, присвячені лінгвоекспертології: «Лінгвістична експертиза», «Основи лінгвоекспертної діяльності», «Лінгвістична експертологія», «Лінгвістична експертиза медійного дискурсу» [2]. До наведеного переліку можна додати назви дисциплін магістерських програм Одеського національного університету імені І.І. Мечникова та Львівського національного університету імені Івана Франка: «Юридична лінгвістика та лінгвоекспертологія» [7] і «Семантико-текстуальна експертиза» [6] відповідно. Всі наведені назви навчальних курсів цілком відповідають загальній меті підготовки фахівців для успішного виконання юридико-лінгвістичних досліджень. Водночас впадає в око відсутність єдиного підходу до формулювання таких назв, зумовлена, очевидно, складною гіперо-гіпонімічною парадигмою типології експертиз, визначеною в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, де лінгвістична експертиза мовлення є криміналістичною судовою експертизою [4]. Схожу проблему

маємо й у називанні цього типу експертиз в наукових працях, де йдеться про «судово-лінгвістичні», «семантико-текстуальні», «лінгвістичні», «лінгвістичні криміналістичні» та інші експертизи. Та й галузь прикладної лінгвістики, об'єктом дослідження якої є лінгвістичні експертизи мовлення, не має в Україні уніфікованої назви. Тут зустрічаємо і «судову лінгвістику», яка, вочевидь, пов'язана, з одного боку, з гіперонімом «судові експертизи», а з іншого – з російським «судебным речеведением», яке впродовж декількох десятиліть, на жаль, було науково-теоретичним підґрунтям української криміналістичної лінгвістики, і лінгвоекспертології, і криміналістичну лінгвістику. Саме остання назва, на нашу думку, найбільше корелює із західною традицією, де в аналогічних контекстах використовують словосполучення «Forensic Linguistics» [9; 10], де компонент Forensic фахові юридичні словники перекладають як «криміналістичний»: *forensic research* – криміналістична експертиза – [*fr*] *recherche en criminologie* – [*de*] *kriminaltechnische Forschung* [1]. Зауважимо, що і в німецько-, і у французькомовному варіантах також звучать лексеми, етимологічно споріднені зі словом «криміналістичний», а не із «судовий». З огляду на це вважаємо, що саме варіант «криміналістична лінгвістика» був би найоптимальнішим і для назви напряму прикладної лінгвістики, і для назв відповідних навчальних курсів і програм. Такий підхід цілком відповідав би суті криміналістичної лінгвістики, теоретичним підґрунтям якої є елементарні знання криміналістичної тактики, необхідні студентам філологічних спеціальностей для розуміння перспектив можливої подальшої професійної реалізації в експертній діяльності.

Дисципліни, назви яких, на наш погляд, варто уніфікувати, викладають здебільшого на магістерських програмах підготовки фахівців із прикладної лінгвістики. Такий підхід корелює з нормами «Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів», де зауважено, що «для присвоєння (підтвердження) кваліфікації судового експерта працівники НДУСЕ та фахівці, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, повинні мати відповідну вищу освіту другого рівня за ступенем магістра» [8], а також що «при вирішенні кваліфікаційною палатою ЦЕКК питання щодо відповідності вищої освіти експертній спеціальності, за якою особа має намір отримати кваліфікацію судового експерта, враховується навчальний час з відповідних дисциплін, зазначених у додатку до диплома про вищу освіту» [8]. Отже, формулювання назв таких дисциплін та їх змістове наповнення є важливим, оскільки впливає на перспективи професійного становлення майбутніх лінгвістів-експертів.

Друге, на що варто було б звернути увагу освітянам, залученим до підготовки фахівців із прикладної лінгвістики, зокрема й лінгвістів-експертів, – це доцільність розгортання відповідних спеціалізацій на магістерських освітньо-професійних програмах. Про досвід підготовки спеціалістів у галузі прикладної лінгвістики, які, крім окреслених відповідною освітньою програмою вмінь та навичок із комп'ютерної та психолінгвістики, опановували ще й спеціальні компетенції, необхідні для проведення експертиз різних типів, що провадився в Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка до 2020 року, ми вже писали, зауважуючи, зокрема, що «відповідно до Переліку компонентів освітньо-професійної програми зі спеціальності 035 Філологія для другого (магістерського) рівня вищої освіти студентам VI курсу викладається дисципліна «Лінгвістична експертологія», яка поєднує три змістові модулі: Юридично-лінгвістичні експертизи, Мовні експертизи, Психолінгвістичні експертизи» [3]. Таку традицію варто було б розвивати з огляду на популярність лінгвістичних експертиз, спричинену значним поширенням вербальних злочинів і потребою їх якісної лінгвістичної кваліфікації.

Розвиткові української криміналістичної лінгвістики, крім уніфікації освітніх програм і впровадження відповідних спеціалізацій на магістерських програмах підготовки філологів, сприяло б також викладання відповідних дисциплін на бакалаврських програмах підготовки і філологів, і правників, які за таких умов мали б можливість визначитися з індивідуальною освітньою траєкторією і вступити надалі на магістерські програми підготовки прикладних лінгвістів. Студенти-правники, в разі визначення криміналістичної лінгвістики як бажаного майбутнього фаху, мали б можливість потрапити на навчання за такою програмою, скориставшись системою перехресного вступу. Такий підхід до підготовки майбутніх лінгвістів-експертів цьогоріч апробуватиметься в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», де бакалаврам запропоновано вивчати вибірково дисципліну «Основи лінгвокриміналістики», під час опанування якої студенти філологічних і правничих спеціальностей опрацюватимуть методи виконання лінгвістичних криміналістичних досліджень. Опанування азів криміналістики, визначення статусу експерта / спеціаліста, типології судових експертиз поєднуюватимуться з формуванням навичок реалізації лінгвістичних методів аналізу мовних фактів.

Отже, зауважуючи значний попит суспільства на необхідність ефективного розслідування вербальних злочинів, залучення до цих процесів кваліфікованих фахівців, обізнаних із теорією й практикою проведення лінгвістичних досліджень текстів, вважаємо, що освітянська та наукова спільнота має консолідувати зусилля в розробці й апробації уніфікованих програм підготовки майбутніх лінгвістів-

експертів на бакалаврських і магістерських освітніх програмах, беручи до уваги напрацювання українських фахівців у цій галузі й досвід провідних європейських і американських спеціалістів у галузі криміналістичної лінгвістики.

1. Англійсько-французько-німецько-український словник термінології Європейського Союзу. – К.: «К.І.С.», 2007.– 226 с.
2. Браїлко Юлія, Кисла Наталія. Проблеми навчально-методичного забезпечення підготовки / стажування судових експертів у галузі лінгвістики. Сучасні напрямки розвитку судової експертизи та криміналістики : збірник Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 5 вересня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. URL: 320-Chapter Manuscript-21051-1-10-20241015.pdf.
3. Доценко О.Л. Лінгвістична експертологія в системі підготовки студентів-філологів. Українська мова в юриспруденції : стан, проблеми, перспективи. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. Ч. 1. С. 154–156. URL : https://nni1.naiu.kiev.ua/files/kafedry/ud/2019/konf/2018_zbirnyk_ukr_mova1.pdf#page=155.
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Мін'юсте України від 08.10.1998 h/ № 53/5) (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>
5. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Кузьмічов Я. В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді. Навч. посіб.– К.: ЦУЛ, 2011. – 280 с.
6. Семантико-текстуальна експертиза: силабус з навчальної дисципліни. Львівський національний університет імені Івана Франка, 2024. 22 с.
7. Освітньо-професійна програма «Прикладна лінгвістика другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціалізацією 035.10 Прикладна лінгвістика за спеціальності 035 Філологія». Одеський національний університет імені І.І. Мечнікова, 2024. 16 с.
8. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5.
9. Gibbons John. Forensic linguistics: an Introduction to Language in the Justice System. Malden, USA; Oxford, UK; Victoria, Australia:Blackwell Publishing. 2005. 337 p.
10. Olsson J. Forensic Linguistics. London: Continuum, 2008.